

О.Є. Златогорський, А.Б. Бардецький

ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОШАРОВОГО ПОСЕЛЕННЯ В уроч. ГНІДАВСЬКА ГІРКА 2009 р.

Summary of 2009 research of multilayer settlement on the territory of Hnidavska Hirka tract is presented. 50 objects of various periods have been studied: of Linear Pottery and Stzhyzhovska cultures, of the Early Iron Age, of the Early Slavs, of the Ancient Rus and Mediaeval periods.

У 2009 р. експедиція ОАСУ продовжила багаторічні дослідження на території багатошарового поселення в уроч. Гнідавська Гірка на південно-західній околиці с. Рованці Луцького р-ну, яке іноді в літературі фігурує під назвою Луцьк-Гнідава. Розкопки проводяться у зв'язку з активною забудовою пам'ятки.

Досліджено площу 636,5 м². Глибина культурного шару становить 1,3 м від Р. Нижче залягав шар перехідного ґрунту, в якому окреслились об'єкти давньоруського часу, дещо нижче (1,55 м) — об'єкти ранньослов'янського часу і доби раннього заліза, ще нижче (1,8 м) у материковому шарі — об'єкти доби бронзи і неоліту. Через значну концентрацію різночасових об'єктів (особливо в арах 1 і 2) більшість були зруйновані. Всього досліджено 50 об'єктів від доби енеоліту до XVII ст.

Серед неолітичних об'єктів (рис. 1, I) виділяються дві споруди великих розмірів (об'єкти 41 і 46) у вигляді ровів з низкою заглиблень, розділених невисокими перемичками. Глибина окремих заглиблень сягає 0,7 м від рівня виявлення, на дні розташовані округлі ямки діаметром 0,3—0,4 м і завглибшки 0,2—0,4 м. Обидва рови, як і об'єкти 45 і 50 були, очевидно, конструктивними частинами одного об'єкта. Інші споруди (об'єкти 19, 30, 35 і 36) досліджені частково, оскільки вони виходили за межі розкопу. Об'єкт 6 мав форму овальної ями з похилими стінками.

У заповненні об'єктів виявлено фрагменти глиняної обмазки з відбитками прутиків і колод та домішкою органіки і зерен злакових,

значну кількість кісток тварин, уламки посуду, кам'яних зернотерок, крем'яних знарядь на мікролітичних пластинках. У об'єкті 46 знайдено два долота зі сланцю і одне з опоки (рис. 2, 12, 15), а також дві мушлі устриць (*Ostrea*) з просвердленими отворами (рис. 2, 11), у заповненні об'єкта 6 — майже цілу кам'яну зернотерку, кам'яне долото і нуклеус з обсидіану (рис. 2, 13), в культурному шарі — шість пластинок з обсидіану. В об'єкті 19 на глибині 1,2 м знаходився добре вцілілий людський череп.

Кераміка представлена кухонними і столовими зразками. Столовий посуд (півсферичні і конічні миски), виготовлений з добре відмученої глини, іноді з домішками піску, дрібної жорстви або органіки, здебільшого тонкостінний, орнаментований заглибленими лініями, нотним орнаментом, нігтьовими защипами, гудзоподібними наліпами, меандром. Поверхня часто залощена, чорна. На одному фрагменті прокреслена свастика (рис. 2, 14). Кухонний посуд (півсферичні миски, амфори) виготовлений недбало, він грубостінний, зі значною домішкою жорстви, піску, органіки, орнаментований нігтьовими защипами і гудзоподібними наліпами. Серед крем'яних знарядь на пластинах є кінцеві скребки, ножі, вкладні серпів, пластини зі скошеним краєм. З об'єктів походить кілька кістяних проколов у формі леза ножа.

До об'єктів доби бронзи (рис. 1, II) належать вісім ям діаметром від 1,5 до 3,0 м і завглибшки від 1,0 до 1,2 м з підбоями, які надають їм трапезієподібної форми в перетині. У заповненні виявлено кістки тварин, крем'яні відщепи, кераміку стжижовської культури і культури багатоваликової кераміки. Об'єкт 27 являв собою рештки житла, частково зруйнованого двома середньовічними оселями (об'єкти 1 і 17).

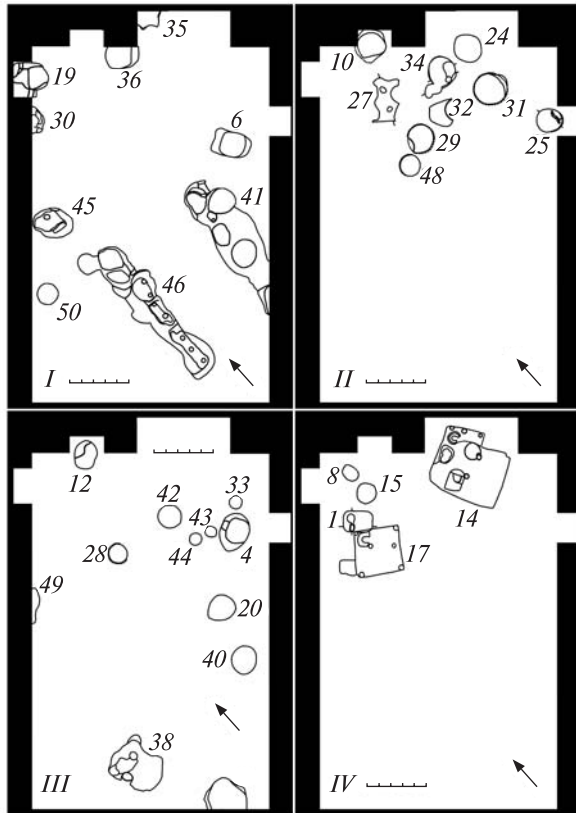

Рис. 1. Гнідавська Гірка: I — об'єкти культури лінійно-стрічкової кераміки; II — об'єкти стжижовської культури; III — об'єкти лужицької культури; IV — об'єкти слов'янського часу

На дні сліди перепаленої долівки (залишки від вогнищ). У об'єкт 25 було впущено поховання людини, яке супроводжували бронзові прикраси (два верболисті кільця і три трубчасті пронизки), крем'яний наконечник стріли і кістяна дископодібна пластинка. У заповненні цієї ями виявлено фрагменти двох горщиків культури багатоваликової кераміки і посуду стжижовської культури. В культурному шарі знайдено біфасіальний серп і трикутний наконечник стріли з виїмкою в основі (рис. 2, 20), ніж на крем'яних відщепках, пластинки з ікол кабанів зі слідами обробки і просвердленими отворами.

Ранній залізний вік (рис. 1, III) репрезентували: сім круглих ям діаметром 1—2 м, глибина 0,2—1,2 м від рівня виявлення, і чотири споруди (дві овальної форми, дві частково виходять за межі розкопу і не досліджені повністю). Глибина їх 0,4—0,6 м від рівня виявлення. Житло (об'єкт 38) мало прямокутну форму, заглиблене в материк на 0,15—0,20 м, орієнтоване по лінії північ—південь. У північно-західному кутку мало аморфну яму завглибшки 0,6 м з пологіми стінами і слідами вогнища на дні. У запов-

ненні об'єктів виявлено небагато артефактів. Більшість походить з культурного шару. Посуд представлено фрагментами тюльпано- і банкоподібних горщиків, лощених всередині і рустованих зовні, лощених півсферичних і конічних мисок, чорнолощених дзбанків і черпаків, орнаментованих прокресленими лініями і канелюрами. З крем'яних виробів до цього часу достовірно належать фрагменти біфасіальних серпів з лезом, оформленим пильчастою ретушшю. Знайдено також бронзові прикраси: шпильку (рис. 2, 19) із розплесканою і закрученою в кільце голівкою і закрученою в спіраль частиною голки (культурний шар) і трубчасту пронизку в об'єкті 12.

До ранньослов'янського часу (рис. 1, IV) належить одна прямокутна споруда (об'єкт 1) з похилими стінами завглибшки 60 см від рівня виявлення, орієнтована по лінії північний захід—південний схід. На дні зафіксовано дві ямки завглибшки 0,1 м — в одній виявлено сліди вогнища. Поряд було відкрито дві круглі ями завглибшки 0,3 м (об'єкти 8 і 15). Об'єкти були заповнені темно-сірим ґрунтом з вкрапленнями фрагментів глиняної обмазки, кісток тварин і товстостінної кераміки — нерівномірно випаленої з домішками шамоту і жорстви в тісті. В культурному шарі над об'єктами знайдено фрагменти біконічного горщика з відігнутими вінцями.

Досліджено два житла культури Лука-Райковецька (рис. 1, IV). Одне з них (об'єкт 14) прямокутної форми, орієнтоване кутами за сторонами світу, глибина 0,7 м від рівня виявлення, розміри 6 × 5 м. У східному кутку була піч з частково вцілілим верхом. Помітно повторне вимазування стінок глиною і два черені, між якими був прошарок вугілля і вимостка з великих фрагментів ліпних горщиків. Під протилежною стіною розташоване округле заглиблення, діаметр 1,2 м, глибина 0,2 м. У заповненні житла траплялися шматочки глиняної обмазки, вугликів, кістки тварин і фрагменти кераміки, зокрема вінця горщиків з пальцевими вдавленнями по краю.

Друге житло (об'єкт 17), 4 × 4 м, орієнтоване кутами за сторонами світу. У північному кутку розташована дуже зруйнована глинобитна піч. По кутках, під східною стіною і близько центра (біля печі) виявлено шість стовбових ямок діаметром 0,3—0,4 м і завглибшки 0,25—0,30 м. Біля східного кутка до стіни примикало підвальне приміщення прямокутної форми завглибшки 2 м. Через відсутність артефактів його зв'язок з житлом є проблематичним. У заповненні житла

трапилися шматки глиняної обмазки, вугликів, кістки тварин і фрагменти ліпної кераміки.

Виокремлено два горизонти давньоруського періоду. Перший датується X ст. До нього належать чотири житла (рис. 2, I). Три з них (об'єкти 9, 14A і 18) — прямокутної форми, орієнтовані кутами за сторонами світу, розміри 3 × 3 м. У північному кутку розташовані підковоподібні глинобитні печі, а по кутках, під стінами і по центру, — стовбові ями. Об'єкт 14A наполовину зруйнований житлом культури Лука-Райковецька (об'єкт 14). Об'єкт 9 був перекритий ровом і вогнищем XII ст. і, своєю чергою, перекривав дві неолітичні споруди і яму лужицької культури. До центру південно-східної стіни примикало невелике ступінчасте заглиблення, а в південному кутку знаходилась округла яма діаметром 0,8 м з пологими стінами завглибшки 0,8 м від долівки, заповнена материковою глиною, перемішаною з великими фрагментами печі. Об'єкт 18 також перетнув рів XII ст. Глибина котловану 0,7 м від рівня виявлення. Піч вціліла, але була розламана вздовж. Біля печі в східній стіні на рівні на 0,05 м вище долівки знаходилась нішоподібна піч. За 1 м на північний захід від житла виявлено зернову яму (об'єкт 47) діаметром 1,8 м, з похилими стінами, глибина 1,5 м.

Четверте житло (об'єкт 37), не заглиблене в материк, розміщувалося на ділянці розкопу, де спостерігалось пониження залягання темного суглинку і перехідний прошарок був непомітний, через що вдалося зафіксувати лише черинь глинобитної печі і припічну яму овальної форми завглибшки 0,3 м. Під черенем виявлено заглиблення, заповнене жовтим суглинком і суцільним шаром кісток тварин.

Між об'єктами 18 і 14A відкрито виробничу споруду (об'єкт 3) завглибшки 0,7 м, в якій з північного, південного і східного боків виявлено нішоподібні печі, вирізані в материк. З південного боку примикало прямокутне заглиблення (0,2 м). На долівці в східному кутку знаходилась кругла яма діаметром 1,0 м і завглибшки 0,4 м від рівня долівки, а по центру, ближче до західної печі, зернова яма з похилими стінами діаметром 1,6 м і завглибшки 1,7 м від рівня долівки. Встановлено три добре утрамбовані долівки, верхня з яких перекривала зруйновану південну піч, а нижня — зернову яму. Над зерною ямою всі три долівки просіли на 0,2 м. В кожній печі зафіксовано по два черени завтовшки по 2 см.

Заповнення об'єктів X ст. було насичене значною кількістю вкраплень перепаленої глини,

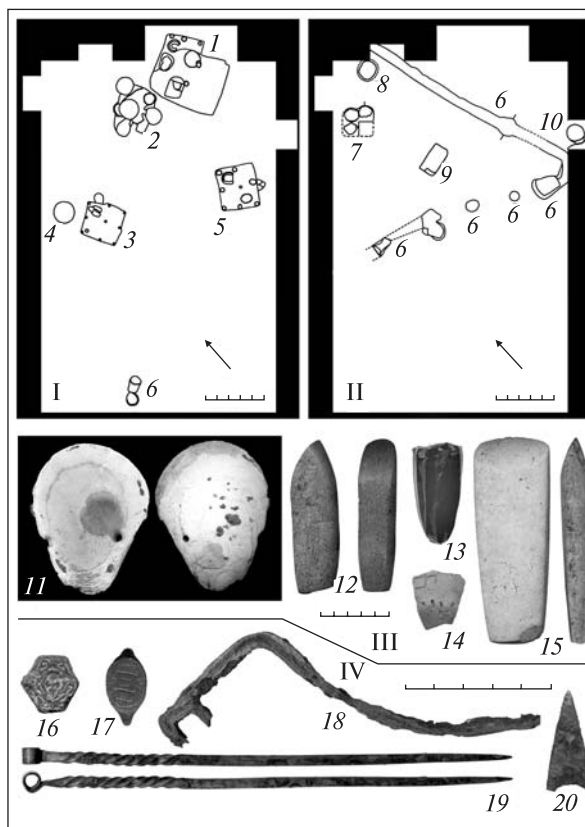

Рис. 2. Гнідавська Гірка: I — об'єкти X ст.; II — об'єкти XII ст.; III — речі культури лінійно-стрічкової кераміки: 11 — мушлі *Ostrea*; 12, 15 — долота; 13 — нуклеус; 14 — фрагмент посудини із зображенням свастики; IV — знахідки з культурного шару: 16 — перстень; 17 — перстень-печатка; 18 — ключ від засува; 19 — шпилька; 20 — наконечник стріли

вугликів, кісток тварин, фрагментів кераміки. Остання — це здебільшого фрагменти горщиків т. зв. «курганного типу» з вінцями у формі манжета, орнаментованих рифленням з горизонтальних і хвилястих ліній. Прикметно, що фрагменти однієї посудини нерідко зафіксовані в різних об'єктах. У верхніх шарах об'єкта 9 виявлено розвали трьох амфор: дві тонкостінні, з світло-сірою, майже білою поверхнею, орнаментовані на плічках рифленням із горизонтальних заглиблених ліній і з парою квадратних у профілі ручок. На денці однієї є клеймо у вигляді колесоподібного солярного знака. Третя амфора товстостінна, з глини цеглястого кольору, має кулястий тубул, вузьке горло і сліди ручок, орнаментована рифленням на плічках. Із об'єктів походять залізні ножі та наконечник дротика. В шарі над об'єктом 37 знайдено залізний ключ від засува (рис. 2, 18). У культурному шарі виявлено шестикутний свинцевий перстень з рослинним орнаментом та хрестом у центрі.

До XII ст. (рис. 2, II) віднесено садибу, оточену ровом (об'єкт 4) з кількома об'єктами.

Виробнича споруда (об'єкт 1) мала прямокутну форму, орієнтована кутами за сторонами світу. В західному і східному кутках розміщені черені від зруйнованих печей, а в північному — зернова яма дзвоноподібної форми завглибшки 1,2 м від рівня виявлення. За 2 м на північний схід від споруди ще одна зернова яма (об'єкт 7), діаметр 1,5 м, глибина 1,3 м від рівня виявлення. На південь від цих об'єктів розташована прямокутна споруда (об'єкт 11), 2,3 × 1,7 м, глибина 0,5 м, орієнтована по лінії захід—схід, з прямовисними стінами і рівним дном. У західному кутку була невелика сходинка заввишки 0,15 м від дна. Рів (об'єкт 4), простягаючись по лінії північ—південь, повертав під прямим кутом на захід, завершувався овальною глибшою спорудою (0,5 м від рівня виявлення), а далі продовжувався у вигляді заглублень. Загалом цей об'єкт досліджений на довжину 45 м. Ширина його в середньому 1 м, глибина від 0,20 до 0,35 м. Між двома найглибшими ділянками знаходилися два наземні вог-

нища діаметром 0,6 і 0,9 м, а ще одне — на дні рову. З північного боку до рову примикала споруда (об'єкт 26) з нішоподібною піччю.

Заповнення споруд з печами і зернової ями містило значну кількість вкраплень перепаленої глини і вугликів. У вогнищах, ровику і спорудах виявлено фрагменти горщиків і мисок XII ст., а також залізні цвяхи, ножі. У заповненні об'єкта 7 знайдено фрагменти семи скляних браслетів фіолетового, зеленого і бірюзового кольорів. Із об'єкта 2 походить ціла залізна коса-горбуша.

В культурному шарі виявлено також значну кількість кераміки XV ст. і небагато речей XVII та XIX ст. До XVII ст. також належить одна яма (об'єкт 13). З-поміж знахідок цього часу відзначимо мідний перстень-печатку зі знаком шляхетської родини Олізарів (рис. 2, 17), два наперстки, мідну покришку від люльки, накопичник стріли, мініатюрний глечик, монети (польські динарії XV ст. і польські та литовські боратинки Яна Казимира 1660-х рр.).

